

ZOFIA PALAK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

TENDENCJE W EDUKACJI DZIECI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ – SZANSE I ZAGROŻENIA

Streszczenie: Tendencje w rozwoju teorii pedagogiki specjalnej oraz w zakresie zmian organizacyjnych i przeobrażeniach programowych w edukacji dzieci z niepełnosprawnością mają zdecydowanie charakter prointegracyjny i pronormalizacyjny. W polskich realiach decydujące znaczenie dla wdrażania i dynamiki zmian miał niewątpliwie fakt przystąpienia do Unii Europejskiej w 2004 roku. Członkostwo narzuciło określone zobowiązania do przestrzegania standardów unijnych również w zakresie organizacji edukacji dzieci i młodzieży, w tym dzieci ze specjalnymi potrzebami. Celem opracowania jest pokazanie przeobrażeń zachodzących w kształceniu dzieci z niepełnosprawnością w Polsce w ostatniej dekadzie (po przystąpieniu do Unii Europejskiej). Ważne jest przedłożenie konkretnych danych liczbowych prezentujących twarde informacje o: instytucjach, formach edukacji, uczniach o specjalnych potrzebach oraz o rodzajach wsparcia psychologiczno-pedagogicznego i finansowego. Przedstawione dane zostały pozyskane z różnych dostępnych źródeł zawierających informacje statystyczne z zakresu oświaty i wychowania.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, specjalne potrzeby edukacyjne, edukacja specjalna, integracja, edukacja włączająca, wczesne wspomaganie rozwoju

Tendencje w rozwoju teorii pedagogiki specjalnej oraz w zakresie zmian organizacyjnych i przeobrażeniach programowych w edukacji dzieci z niepełnosprawnością mają zdecydowanie charakter **prointegracyjny i pronormalizacyjny**. Wiele **globalnych** czynników wyznaczyło w zasadzie stałą, dominującą tendencję do integracji i inkluzji społecznej oraz edukacyjnej uczniów ze specjalnymi potrzebami. Przede wszystkim ukształtowały ją:

1. Istotne przemiany w zakresie demokratyzacji i humanizacji życia społecznego niosące ze sobą naturalną, pozytywną modyfikację postaw i poglądów dotyczących niepełnosprawności i osób z niepełnosprawnością.
2. Akty prawne: **Konwencja o Prawach Dziecka** (artykuł 23) przyjęta przez zgromadzenie ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku. Została ona ratyfikowana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 21 września 1989 roku; tzw. **Deklaracja z Salamanki** oraz wytyczne do działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych z 1994 roku, wprowadzające priorytet edukacji integracyjnej i (pośrednio) inkluzyjnej dzieci z niepełnosprawnością.
3. Sformułowanie **fundamentalnej triady paradygmatów** edukacji i rehabilitacji osób niepełnosprawnych, tzn. paradygmat społecznej integracji, paradygmat normalizacji warunków życia, paradygmat więzi i społecznego wsparcia (por. Dykcik 2009, Maciarz 2010).

W polskich realiach decydujące znaczenie dla wdrażania i dynamiki zmian miał niewątpliwie fakt przystąpienia do Unii Europejskiej w 2004 roku. Członkostwo narzuciło określone zobowiązania do przestrzegania i realizacji standardów unijnych również w zakresie organizacji edukacji dzieci i młodzieży, w tym dzieci ze specjalnymi potrzebami. Bezpośrednią konsekwencją konieczności dostosowania systemu oświaty do rozwiązań unijnych było wprowadzenie szeregu zmian organizacyjnych przez uchwalenie stosownych aktów prawnych regulujących zasady i tryb organizowania: wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, edukacji inkluzyjnej, integracyjnej i specjalnej oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami. Do aktów tych należy:

- Rozporządzenie MEN z dnia 3 lutego 2009 roku (Dz.U. 2009, poz. 133) w sprawie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, określające tryb i zasady organizowania wczesnego wspomaganie. Ostatnia nowelizacja – Rozporządzenie MEN z dnia 11 października 2013 w sprawie organizacji wczesnego wspomaganie (Dz.U. 2013, poz. 1257).
- Rozporządzenie MEN z dnia 12 marca 2009 roku (Dz.U. 2009, poz. 400) w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, również prowadzących zajęcia z zakresu wczesnego wspomaganie.
- Rozporządzenie MEN z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenie ogólnego w poszczególnych typach szkół. Od 1 września 2009 roku uczniów z niepełnosprawnością obowiązuje, w szkołach podstawowych i gimnazjalnych, ta sama podstawa programowa co pełnosprawnych, z wyłączeniem uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym

i znacznym. Ujednolicenie podstawy programowej umożliwiło wprowadzenie edukacji włączającej.

- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 roku (Dz.U. 2010, poz. 228) w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych w przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach specjalnych.
- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 roku (Dz.U. 2010, poz. 228) w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Ostatnia nowelizacja: Rozporządzenie MEN z 2 sierpnia 2013 roku (Dz.U. 2013, poz. 957) obowiązuje nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem z orzeczeniem o niepełnosprawności do tworzenia IPET-u.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku, która wprowadziła pierwsze rozporządzenia dotyczące organizacji kształcenia integracyjnego w Polsce (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425). Liczne późniejsze nowelizacje precyzowały tryb i zasady organizacji oddziałów, przedszkoli, klas i szkół integracyjnych oraz zadania nauczyciela wspomagającego.
- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 roku (Dz.U. 2010, poz. 228) w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. Jest ono kluczowym aktem prawnym, który określa możliwości, formy i sposoby udzielania pomocy dzieciom ze specjalnymi potrzebami, ich rodzicom i nauczycielom (IPET i PDW). Zmiany wniosło Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 (Dz.U. 2013, poz. 532). Dotyczyły one zniesienia organizowania tzw. zespołów do opracowywania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 roku wprowadziła zmiany w systemie oświaty m.in. dotyczące możliwości zatrudniania asystentów dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej niezależnie od formy kształcenia, tzn. w szkole specjalnej, integracyjnej czy ogólnodostępnej. Powołano nowe stanowisko – asystent nauczyciela w celu wspomagania nauczyciela. Musi posiadać wykształcenie wyższe oraz przygotowanie pedagogiczne, lecz nie podlega karcie nauczyciela.
- Rozporządzenie MEN z 15 grudnia 2014 roku (Dz.U. 2014, poz. 1977) w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015. Podniesienie finansowania

na zwykłego ucznia z 4942 do 5306 zł i ustalenie wag dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

- Rozporządzenie MEN z 24 lipca 2015 roku (Dz.U. 2015, poz. 1113) w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych..., na mocy którego w przedszkolach i klasach początkowych szkół ogólnodostępnych (I–III) mogą być zatrudniani nauczyciele wspomagający lub asystenci tam, gdzie uczą się dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na zaburzenia ze spektrum autyzmu, w tym zespół Aspergera lub niepełnosprawność sprzężona – od 1 września 2016 roku.

Celem niniejszego opracowania jest pokazanie przeobrażeń zachodzących w kształceniu dzieci niepełnosprawnych w Polsce od momentu przystąpienia do Unii Europejskiej. Okres od 2004 do 2014 roku przyniósł intensywne przemiany również w życiu społecznym naszego kraju, skutkujące przeobrażeniami w zakresie postaw wobec osób niepełnosprawnych, ich społecznego postrzegania, miejsca w życiu społecznym. Niewątpliwie duże znaczenie dla omawianych tendencji mają demokratyczne i humanistyczne przeobrażenia w naszej tzw. substancji społecznej, poprawa poziomu jakości życia, także liczne działania w zakresie psychopedagogicznej edukacji społecznej, również medialnej. Duże znaczenie mają liczne opinio-twórcze kampanie medialne czy coraz większa obecność osób z niepełnosprawnością w życiu społecznym i publicznym, np. w mediach.

Ważne jest przesłедzenie konkretnych danych liczbowych prezentujących informacje o: instytucjach, formach edukacji, uczniach, rodzajach wsparcia. W celu porównawczym zestawiono dane uzyskane w roku szkolnym 2005/2006 i 2013/2014. Prezentowane dane zostały pozyskane z różnych źródeł, takich jak: informacje GUS – Oświata i Wychowanie, Raport CMPPP, SIO (System Informacji Oświatowej), UNICEF.

Tabela 1. Formy organizacyjne w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami

Rok szkolny	Forma organizacyjna			
	szkoła podstawowa specjalna	oddział specjalny w szkole podstawowej	klasa integracyjna w szkole podstawowej	klasa ogólnodostępna w szkole podstawowej
2005/2006	772	201	3275	12 156
2013/2014	760	171	3775	16 471
Różnica	-12	-30	+500	+5685

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Przy dokonywaniu analiz i porównań danych liczbowych z omawianego dziesięciolecia należy pamiętać o przemianach demograficznych w populacji dzieci i młodzieży szkolnej (malejąca ich liczba). W tym okresie populacja ta zmniejszyła się o około 23,4% uczniów.

Analiza danych zamieszczonych w tabeli 1 wskazuje na wyraźną tendencję do zmniejszania się liczby specjalnych form organizacyjnych edukacji dzieci z niepełnosprawnościami na poziomie szkoły podstawowej. Dotyczy to zarówno zmniejszenia się liczby szkół podstawowych specjalnych (-12), jak i klas specjalnych w szkołach ogólnodostępnych (-30). Bardzo wyraźnie wzrosła w tym samym czasie liczba klas integracyjnych w szkołach podstawowych (+500). Zdecydowany wzrost liczby klas ogólnodostępnych, w których uczą się dzieci ze specjalnymi potrzebami (+5685) świadczy o aprobacie rozwiązań inkluzyjnych w edukacji. Należy zwrócić uwagę na ogromną liczbę klas włączających – w analizowanym okresie: 16 471 – co oznacza wdrażanie tych rozwiązań organizacyjnych na szczeblu szkoły podstawowej.

Tabela 2. Formy organizacyjne w gimnazjach dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami

Rok szkolny	Forma organizacyjna			
	gimnazjum specjalne	oddział specjalny w gimnazjum	klasa integracyjna w gimnazjum	klasa ogólnodostępna w gimnazjum
2005/2006	806	180	1174	8759
2013/2014	839	138	1801	8180
Różnica	+33	-42	+627	-579

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Tabela 3. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach podstawowych

Rok szkolny	Forma organizacyjna			
	szkoła podstawowa specjalna	oddział specjalny w szkole podstawowej	klasa integracyjna w szkole podstawowej	klasa ogólnodostępna w szkole podstawowej
2005/2006	33 209	1450	13 578	28 315
2013/2014	23 408	774	14 041	21 706
Różnica	-9801	-676	+463	-6609

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Na poziomie gimnazjalnym zaznaczył się wyraźnie przyrost klas integracyjnych (+627), ale również wzrosła liczba gimnazjów specjalnych (+33). Zmalała znacznie liczba klas włączających (-573) i klas specjalnych w gimnazjach ogólnodostępnych.

Warto podkreślić, że w omawianym okresie prowadzono edukację inkluzyjną aż w 8180 klasach gimnazjalnych, a także integracyjną w 1801 klasach. Łącznie w około 10 000 klas uczniowie ze specjalnymi potrzebami pobierali naukę z pełnosprawnymi rówieśnikami.

W analizowanym okresie wyraźnie zmniejszyła się liczba uczniów w specjalnych szkołach podstawowych (-9801) oraz w oddziałach specjalnych w podstawowych szkołach ogólnodostępnych. Również zdecydowanie mniej uczniów ze specjalnymi potrzebami (-6609) uczyło się w klasach włączających. Natomiast wzrosła liczba dzieci ze specjalnymi potrzebami w klasach integracyjnych (+463). Być może zabezpieczenie organizacyjne i pozytywne doświadczenia dydaktyczne i społeczne w funkcjonowaniu klas integracyjnych stanowią zachętę dla rodziców wybierających tę formę edukacji dla swoich dzieci.

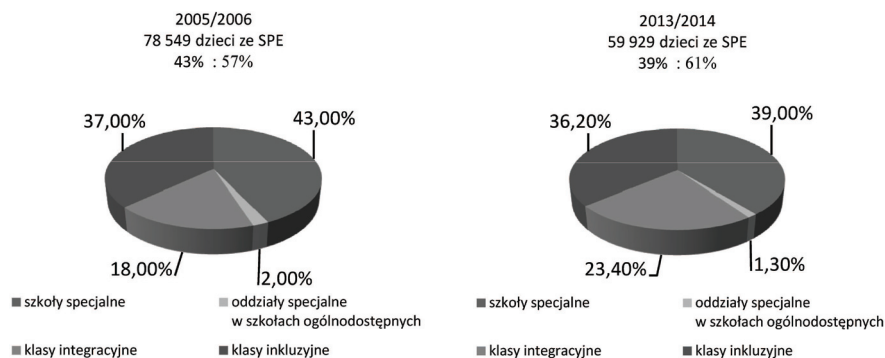

Diagram 1. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach podstawowych

Źródło: opracowanie własne

Ogółem w roku szkolnym 2005/2006 było 78 549 dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach podstawowych. 43,38% z nich uczęszczało do szkół specjalnych, a 56,62% do ogólnodostępnych. Przy czym 1,89% to uczniowie oddziałów specjalnych (częściowa integracja), natomiast 17,74% uczyło się w klasach integracyjnych, a 37,00% w klasach inkluzyjnych (łącznie 54,74%).

W roku szkolnym 2013/2014 do szkół podstawowych uczęszczało 59 929 uczniów ze specjalnymi potrzebami, w tym 39,06% do szkół specjalnych, natomiast 60,94% do ogólnodostępnych. 1,30% było uczniami klas specjalnych, natomiast 23,43% uczyło się w klasach integracyjnych, zaś 36,23% w klasach inkluzyjnych (łącznie 59,70%).

W szkołach gimnazjalnych kształciła się podobna liczba dzieci ze specjalnymi potrzebami jak w szkołach podstawowych. Zdecydowanie mniej uczniów uczyło

się w specjalnych gimnazjach (-9298) i specjalnych klasach w gimnazjach ogólnodostępnych (-1070). Wyraźnie zmniejszyła się liczba uczniów ze specjalnymi potrzebami w gimnazjalnych klasach włączających, natomiast widoczny jest wzrost liczby uczniów w klasach integracyjnych (+1726).

Tabela 4. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w gimnazjach

Rok szkolny	Forma organizacyjna			
	gimnazjum specjalne	oddział specjalny w gimnazjum	klasa integracyjna w gimnazjum	klasa ogólnodostępna w gimnazjum
2005/2006	35 649	1813	5225	21 388
2013/2014	26 351	743	6951	14 302
Różnica	-9298	-1070	+1726	-7086

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

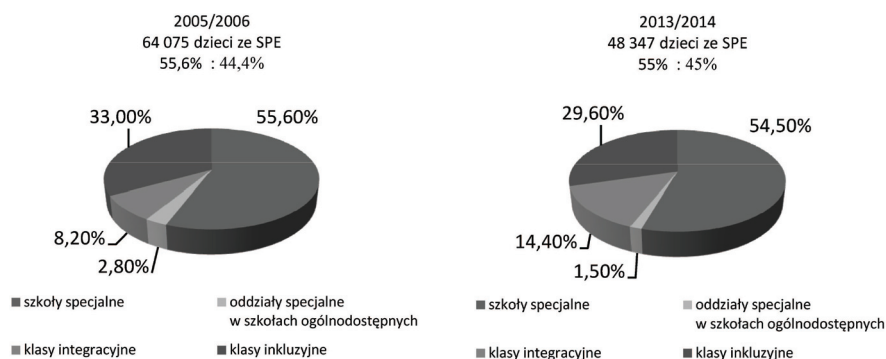

Diagram 2. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w gimnazjach

Źródło: opracowanie własne

W roku szkolnym 2005/2006 w szkołach gimnazjalnych pobierało naukę 64 075 uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W gimnazjach specjalnych uczyło się 55,64% z nich, natomiast w gimnazjach ogólnodostępnych 44,36%. W oddziałach specjalnych w gimnazjach ogólnodostępnych uczyło się 2,83% młodzieży ze specjalnymi potrzebami, natomiast w klasach integracyjnych 8,15%, a w klasach włączających 33,38% (łącznie 41,53%).

W roku szkolnym 2013/2014 do gimnazjów uczęszczało 48 347 młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym 54,50% do gimnazjów specjalnych, zaś 45,50% do ogólnodostępnych. W tej grupie 1,54% uczyło się w oddziałach specjalnych (częściowa integracja), natomiast 14,38% w klasach integracyjnych, a 29,59% w klasach ogólnodostępnych (łącznie 43,96%).

Tabela 5. Uczniowie korzystający z innych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach podstawowych ogólnodostępnych i integracyjnych dla dzieci i młodzieży

Rok szkolny	Forma organizacyjna					
	klasa terapeutyczna	klasa wyrównawcza	dydaktyczno-wyrównawcze	zajęcia		
				specjalistyczne		
			korekcyjno-kompensacyjne	logopedyczne	socjoterapeutyczne	
2005/2006	761	1068	503 310	184 131	105 995	26 215
2013/2014	881	x	459 858	149 062	167 168	26 242
Różnica	+120		-43 452	-35 069	+61 173	+27

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Dane liczbowe zamieszczone w tabeli 5 wskazują na zmniejszenie się liczby uczniów szkół ogólnodostępnych i integracyjnych korzystających z zajęć dydaktyczno-wyrównawczych (-43 452) oraz z zajęć korekcyjno-kompensacyjnych (-35 069), natomiast zdecydowanie więcej uczniów zaczęło korzystać z pomocy logopedycznej w tych szkołach (+61 173).

Tabela 6. Uczniowie korzystający z innych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej w gimnazjach ogólnodostępnych i integracyjnych dla dzieci i młodzieży

Rok szkolny	Forma organizacyjna					
	klasa terapeutyczna	klasa wyrównawcza	dydaktyczno-wyrównawcze	zajęcia		
				specjalistyczne		
			korekcyjno-kompensacyjne	logopedyczne	socjoterapeutyczne	
2005/2006	716	1906	177 123	17 900	3043	9308
2013/2014	2010	x	216 767	41 337	5547	9723
Różnica	+1294		+39 644	+23 437	+2504	+415

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Zestawione dane w tabeli 6 wskazują na coraz lepszą organizację pomocy specjalistycznej w gimnazjach ogólnodostępnych i integracyjnych. Zdecydowanie wzrosła liczba uczniów korzystających z zajęć dydaktyczno-wyrównawczych (+39 644), także z zajęć korekcyjno-kompensacyjnych (+23 437), logopedycznych (+2504) oraz socjoterapeutycznych (+415). Należy podkreślić, że znacząco wzrosła liczba dzieci ze specjalnymi potrzebami uczących się w klasach terapeutycznych (+1294).

Tabela 7. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z uwzględnieniem rodzaju niepełnosprawności w szkołach podstawowych specjalnych oraz ogólnodostępnych i integracyjnych

Uczniowie	Szkoła podstawowa specjalna		Różnica	Szkoła podstawowa ogólnodostępna i integracyjna		Różnica
	2005/2006	2013/2014		2005/2006	2013/2014	
Niesłyszący	1000	390	-610	278	310	+32
Słabosłyszący	377	215	-162	2685	3444	+759
Niewidomi	160	79	-81	45	43	-2
Słabowidzący	264	219	-45	2175	2740	+565
Z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją	126	138	+12	5207	4711	-496
Z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim	15 779	7036	-8743	17 977	10 759	-7218
Z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym	7082	7045	-37	3058	2447	-611
Z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim	2632	-		1004	-	
Z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera	122	452	+330	179	5247	+5068
Z niepełnosprawnościami sprzężonymi	3418	6584	+3166	3594	3794	+200
Przewlekłe choroby	808	38	-770	4083	262	-3821
Niedostosowani społecznie	435	250	-185	68	175	+107
Zagrożeni niedostosowaniem społecznym	142	770	+628	785	1784	+999
Zagrożeni uzależnieniami	7	1	-6	348	-	
Z zaburzeniami zachowania	452	56	-396	4200	565	-3635
Z zaburzeniami psychicznymi	143	5	-138	93	67	-26
Ogółem	32 209	23 278	-8931	45 284	36 844	-8440

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Analiza danych zgromadzonych w tabeli 7 wskazuje na zmniejszającą się liczbę dzieci uczących się w specjalnych szkołach podstawowych. Tendencja ta dotyczy uczniów prawie ze wszystkimi rodzajami niepełnosprawności, w największym stopniu odnosi się do tych z lekką niepełnosprawnością intelektualną (-8743). Wzrosła liczba dzieci w szkołach specjalnych z niepełnosprawnościami sprzężonymi (+3166), z niedostosowaniem społecznym (+628) oraz z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, w tym z zespołem Aspergera (+330).

W szkołach podstawowych ogólnodostępnych i integracyjnych zmniejszyła się znacznie liczba dzieci z lekką niepełnosprawnością intelektualną (-7218), z chorobą przewlekłą (-3821), z zaburzeniami zachowania (-3635), z niepełnosprawnością

intelektualną umiarkowaną i znaczną (-611) oraz z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją (-496). Natomiast zdecydowanie wzrosła w integracyjnej i włączającej formie kształcenia liczba uczniów z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, w tym z zespołem Aspergera (+5068), a także słabosłyszących (+759), słabowidzących (+565) i z niepełnosprawnościami sprzężonymi (+200).

Tabela 8. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z uwzględnieniem niepełnosprawności w gimnazjach specjalnych oraz ogólnodostępnych i integracyjnych

Uczniowie	Gimnazjum specjalne		Różnica	Gimnazjum ogólnodostępne i integracyjne		Różnica
	2005/2006	2013/2014		2005/2006	2013/2014	
Niesłyszący	773	382	-391	111	131	+20
Słabosłyszący	269	227	-42	1522	1952	+430
Niewidomi	70	52	-18	16	27	+11
Słabowidzący	392	211	-181	1153	1450	+297
Z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją	111	140	+29	2509	1823	-686
Z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim	22 630	9562	-13 068	13 765	9733	-4032
Z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym	3829	6863	+3034	976	1731	+755
Z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim	40	-		141	-	
Z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera	24	61	+37	59	1080	+1021
Z niepełnosprawnościami sprzężonymi	1852	3493	+1641	1097	1982	+885
Przewlekłe choroby	420	-		2726	-	
Niedostosowani społecznie	2784	3279	+495	378	272	-106
Zagrożeni niedostosowaniem społecznym	292	2459	+2167	1609	1339	-270
Zagrożeni uzależnieniami	68	66	-2	651	52	-599
Z zaburzeniami zachowania	1670	635	-1035	1958	1036	-922
Z zaburzeniami psychicznymi	107	-		99	-	
Ogółem	35 649	27 430	-8219	28 770	22 608	-6162

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, GUS, Warszawa 2006; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, GUS, Warszawa 2014

Zarówno w szkołach podstawowych, jak i w szkołach gimnazjalnych można zaobserwować podobne zmiany. W gimnazjach specjalnych zdecydowanie ubyło uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (-13 068), z zaburzeniami zachowania (-1035), a także niesłyszących (-391) i słabowidzących (-181). Natomiast

wzrosła liczba dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym (+3034), zagrożonych nieprzystosowaniem i nieprzystosowanych społecznie (łącznie +2662), a także z niepełnosprawnościami sprzężonymi (+1641).

W gimnazjach ogólnodostępnych oraz integracyjnych również zmniejszyła się liczba młodzieży ze specjalnymi potrzebami. Szczególnie dotyczy to uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną (-4032), z zaburzeniami zachowania (-922), zagrożonych niedostosowaniem, uzależnionych i nieprzystosowanych społecznie (łącznie -975), a także z niepełnosprawnością ruchową i afazją (-686). Znaczny wzrost liczby gimnazjalistów ze specjalnymi potrzebami dotyczy głównie uczniów z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, w tym z zespołem Aspergera (+1021), z niepełnosprawnościami sprzężonymi (+885), z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym (+755). Również więcej korzysta z gimnazjalnej edukacji integracyjnej i włączającej uczniów słabosłyszących (+430) i słabowidzących (+297).

Tabela 9. Liczba i rodzaj specjalistów pracujących w placówkach z oddziałami integracyjnymi w roku szkolnym 2004/2005 i 2007/2008

Rok szkolny	Nauczyciel wspomagający	Psycholog	Logopeda	Rehabilitant	Terapeuta reedukator	Inni	Razem
2004/05	5745	637	1069	520	1108	795	10 602
2007/08	7556	821	1351	535	1357	1177	12 797
Różnica	+1811	+184	+282	+15	+249	+382	+2195

Źródło: *Tendencje w kształceniu integracyjnym w Polsce. Raport*, oprac. M. Kummant, CMPPP, Warszawa 2008, s. 38

Według danych statystycznych w placówkach z oddziałami integracyjnymi wzrasta liczba zatrudnionych specjalistów, których w roku szkolnym 2004/2005 było 10 602, a w roku 2007/2008 o 2195 więcej. Najliczniejszą grupę stanowią nauczyciele wspomagający. W 2005 roku zatrudniono ich 5745, a w 2008 roku – 7556. Znaczny wzrost zatrudnienia nastąpił w grupie logopedów, terapeutów i psychologów pracujących w szkołach z klasami integracyjnymi.

Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci niepełnosprawnych i ich rodzin wprowadzone w Polsce przez Rozporządzenie MEN w 2009 roku objęło 14 021 dzieci. Z każdym rokiem zwiększała się liczba dzieci objętych wsparciem specjalistów z zakresu wczesnego wspomagania rozwoju dziecka z niepełnosprawnością. W 2014 roku liczba objętych wspomaganiami wzrosła o 11 571 i wynosiła 25 592 dzieci.

Wzrosła również znacznie subwencja na realizację wczesnego wspomagania rozwoju dzieci niepełnosprawnych i na pomoc ich rodzinom. Kwota subwencji na jedno dziecko z 3452,23 zł (2009 rok) wzrosła o 998,98 zł w roku 2014 i wynosiła 4451,21 zł.

Tabela 10. Liczba dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju (wszystkie szkoły i placówki systemu oświaty)

Rok	Liczba dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju
2009	14 021
2014	25 592
Różnica	+11 571

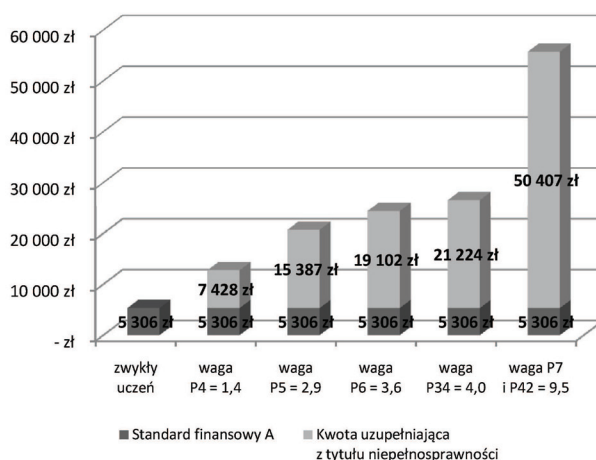
Źródło: System Informacji Oświatowej (SIO)

Tabela 11. Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka (WWR) w subwencji oświatowej

Rok	Liczba dzieci objętych WWR	Kwota subwencji	Subwencja na dziecko objęte WWR
2009	14 021	48 403 722	3452,23
2014	25 592	113 915 471	4451,21
Różnica	+11 571	+65 511 749	+998,98

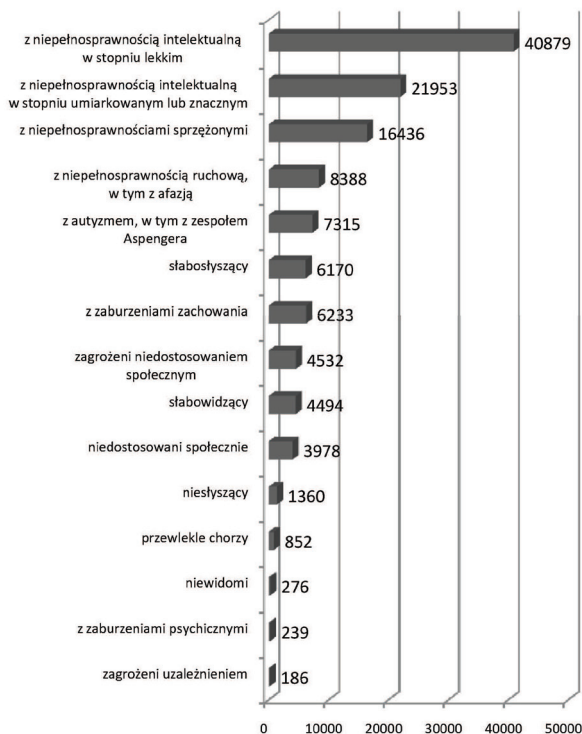
Źródło: System Informacji Oświatowej (SIO)

Rozporządzenie MEN z 15 grudnia 2014 roku (Dz. U. 2014, poz. 1977) w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015 wprowadziło nowe wartości subwencji dla uczniów i przedszkolaków z określonym rodzajem i stopniem niepełnosprawności.

Wykres 1. Średnia roczna kwota subwencji dla jednostek samorządu terytorialnego na jednego ucznia w 2015 roku (wskaźnik korygujący $D_i = 1$)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 2. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w przedszkolach, szkołach podstawowych oraz gimnazjach w roku szkolnym 2011/2012

Źródło: *Dzieci w Polsce. Dane, liczby, statystyki*, UNICEF, Warszawa 2013, s. 16

Rozporządzenie subwencyjne na rok 2015 wyszczególnia cztery wagi dla uczniów niepełnosprawnych w szkołach oraz dwie wagi dla niepełnosprawnych przedszkolaków. Oto wartości tych wag wraz z przypisanymi im w rozporządzeniu rodzajami niepełnosprawności:

Uczniowie szkół bez względu na typ szkoły:

P4 = 1,4 – uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim;

P5 = 2,9 – uczniowie niewidomi i słabowidzący, z niepełnosprawnością ruchową;

P6 = 3,6 – uczniowie niesłyszący i słabosłyszący, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym;

P7 = 9,5 – uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu **głębokim** (realizujący obowiązek szkolny lub obowiązek nauki przez uczestnictwo w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych), uczniowie z autyzmem i zespołem Aspengera, z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Dzieci uczęszczające do przedszkoli (bez względu na wiek):

P34=4,0 – dzieci niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, z niepełnosprawnością ruchową, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, znacznym lub głębokim;

P42=9,5 – wychowankowie ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych, dzieci z autyzmem i zespołem Aspergera, z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Proponowane przez MEN zmiany w prawie oświatowym i obserwowane tendencje dotyczące praktycznych rozwiązań w zakresie edukacji i wsparcia rozwoju dzieci ze specjalnymi potrzebami na różnych szczeblach kształcenia mają w istocie zbliżyć polski model organizacji oświaty do standardów unijnych. Wprowadzane zasady udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom ze specjalnymi potrzebami zgodne są zaleceniami UNESCO dotyczącymi edukacji inkluzyjnej. Postulat włączania dzieci ze specjalnymi potrzebami w ogólnodostępny proces edukacji jest wyzwaniem dla wszystkich jego uczestników. Daje możliwość autentycznej demokracji i humanizacji życia społecznego. Tworzy warunki wyrównywania szans edukacyjnych wszystkich dzieci. Dzięki systemowemu wsparciu możliwe staje się zapobieganie wykluczeniu społecznemu, wspomaganie praktyk antydyskryminacyjnych i budowanie zrębów społeczeństwa tolerancyjnego i otwartego.

Wspólne kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i pełnosprawnych stwarza szanse na liczne indywidualne korzyści rozwojowe jednych i drugich. Wiele z nich potwierdziły profesjonalne badania empiryczne (np. Palak 2000, 2014; Szumski, Firkowska-Mankiewicz 2010; Papuda-Dolińska 2014 i inni). Korzyści dotyczą nie tylko funkcjonowania w środowisku rodzinnym i lokalnym, poznawania własnych możliwości i ograniczeń, nabywania technik i sprawności radzenia sobie w społeczeństwie oraz wzajemnej pomocy. Dobre, intencjonalnie organizowane warunki wspólnej edukacji sprzyjają również kształtowaniu u uczniów większej wrażliwości społecznej, otwartości, empatii, wzajemnej tolerancji i akceptacji, co w konsekwencji przyczynia się do rozwijania ich inteligencji emocjonalnej (por. Obuchowska 1999).

Jednak takie nowe rozwiązania budzą wiele wątpliwości, obaw, lęków i niepokojów, jak wszystko, co nowe i nieznanne. Współczesne podejście do człowieka opiera się na dostrzeganiu wartości w różnorodności oraz inności bez stygmatyzowania jej czy umniejszania jej wartości na rzecz unifikacji. Takie stanowisko implikuje również konieczność zapewnienia prawa do zróżnicowanych ofert edukacyjnych, uwzględniających czynniki kontekstowe funkcjonowania dzieci z niepełnosprawnością i ich indywidualne potrzeby. „Nie da się stworzyć gotowych wzorców dobrej szkoły i dobrej edukacji. Zastosowanie tego samego modelu może, bowiem przynieść różne rezultaty” (Chrzanowska 2009, s. 268). Współczesne rozwiązania organizacyjne, tzn. inkluzyjne, integracyjne i specjalne, muszą

funkcjonować w koegzystencji. Konieczna jest atmosfera wzajemnej współpracy, otwartości, a także wspólne oddziaływanie na środowisko społeczne i rodzinne uczniów. Należy mieć na względzie możliwość występowania tzw. niepowodzeń integracyjnych u licznych uczniów z niepełnosprawnością, którzy doświadczają izolacji lub społecznego odrzucenia. Niektórzy z nich po prostu nie dają sobie rady mimo wsparcia i nie spełniają wymagań edukacji inkluzyjnej czy integracyjnej. Jedynym i najlepszym dla nich rozwiązaniem jest szkoła specjalna. Często decyzje o zmianie formy kształcenia podejmowane są przez dzieci i rodziców w momencie przejścia na kolejny etap edukacji, np. gimnazjalnej. Aby wybór określonych rozwiązań, ścieżek edukacyjnych przynosił pozytywne rezultaty, konieczna jest zmiana przyzwyczajzeń w zakresie uczestnictwa i wsparcia. Wymagane jest zaangażowanie i wysiłek intelektualny, emocjonalny, organizacyjny przede wszystkim nauczycieli, specjalistów, rodziców, ale i samych uczniów. Dokonujące się ewolucyjnie przemiany społeczne, kulturowe, ekonomiczne pozwalają mieć nadzieję na wypracowanie właściwych, choć różnorodnych, form edukacyjnych i skuteczną ich realizację.

Wiele zagrożeń dotyczących nowych rozwiązań organizacyjnych w edukacji dzieci z niepełnosprawnością dostrzegają nauczyciele z nimi pracujący, zwłaszcza pedagodzy ze szkół specjalnych. Dowodem ich troski o efekty kształcenia, funkcjonowanie psychospołeczne aktualnie i w przyszłości, radzenie sobie w dorosłym życiu jest **poddane szerokiej konsultacji, w ostatnim czasie, pismo skierowane do Ministra Edukacji Narodowej**, zawierające szereg postulowanych zmian w zakresie kształcenia specjalnego, zwłaszcza w odniesieniu do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną.

Postulaty dotyczą głównie:

1. Wyodrębnienia z podstawy programowej kształcenia ogólnego treści dostosowanych do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim na poszczególnych etapach kształcenia: przedszkole, szkoła podstawowa, gimnazjum, szkoła zawodowa.
2. Dostosowania ramowych planów nauczania do możliwości intelektualnych uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim na etapie szkoły podstawowej i gimnazjum.
3. Wprowadzenia do klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego nowych zawodów, dostosowanych do możliwości intelektualnych uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, typu: „pracownik pomocniczy w zawodzie...”, oraz dostosowania wymagań programowych, ramowych planów nauczania i egzaminów do możliwości tej grupy uczniów.
4. Zrównania czasu trwania zajęć specjalistycznych i rewalidacyjnych z czasem trwania zajęć lekcyjnych w szkole.

5. Wprowadzenia możliwości zwolnienia z nauki języka nowożytnego dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim z niepełnosprawnością sprzężoną, np. ze spektrum zaburzeń autystycznych, u których występują zaburzenia rozwoju mowy i trudności w nauce języka ojczystego.
6. Dokonania zmian w ramowym statucie szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy przez wprowadzenie zapisu umożliwiającego tworzenie klas dla uczniów z autyzmem liczących od 2 do 4 osób.
7. Zapewnienia bezpłatnego transportu do szkoły uczniom niepełnosprawnym do 24 roku życia, a w przypadku uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim do 25 roku życia na wszystkich etapach kształcenia.
8. Zniesienia sprawdzianów dla uczniów klas VI szkoły podstawowej i III gimnazjum dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.
9. Stworzenia podstawy prawnej, w myśl której osoby z niepełnosprawnością intelektualną będą kierowane przez zespoły orzekające, działające w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, do przedszkoli i szkół specjalnych.
10. Stworzenia odpowiednich warunków rozwoju dla zakładów pracy chronionej.

Takie inicjatywy oddolne, których autorami są nauczyciele szkół specjalnych, nie mogą być ignorowane i wymagają poważnego rozważenia oraz przedyskutowania w różnych środowiskach. Być może mogą stanowić przyczynek do weryfikacji radykalnych stanowisk i rozwiązań dotyczących poruszanych kwestii. Z pewnością ułatwią wypracowanie kompromisu korzystnego przede wszystkim dla dzieci, młodzieży, ale i dorosłych osób z niepełnosprawnością oraz ich rodzin.

LITERATURA

- Chrzanowska I., 2009, *Zaniedbane obszary edukacji – pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną. Wybrane zagadnienia*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Dykcik W., 2009, *Interkulturowe i makrospołeczne konteksty stereotypów w działalności praktycznej z osobami niepełnosprawnymi*. „Niepełnosprawność”, 1.
- Dzieci w Polsce. Dane, liczby, statystyki*, 2013, UNICEF, Warszawa.
- Maciarz A., 2010, *Triada paradygmatów w pedagogice specjalnej*. W: Z. Janiszewska-Nieścioruk (red.), *Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych w przestrzeni współczesnego systemu edukacji*. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra.

- Obuchowska I., 1999, *Do Uczestników Konferencji „Kształcenie specjalne i integracyjne”*. W: R. Ossowski (red.), *Kształcenie specjalne i integracyjne*. MEN, Warszawa.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, 2006, GUS, Warszawa.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, 2014, GUS, Warszawa.
- Palak Z., 2000, *Uczniowie niewidomi i słabowidzący w szkołach ogólnodostępnych*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Palak Z., Papuda-Dolińska B., 2014, *Inkluzja społeczna w procesie edukacji dzieci z niepełnosprawnością*. W: L. Pytka, T. Zacharuk, E. Jówko (red.), *Inkluzja społeczna jako remedium pedagogiczne w dobie kryzysu*. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce.
- System Informacji Oświatowej (SIO).
- Szumski G., Firkowska-Mankiewicz A., 2010, *Wokół edukacji włączającej. Efekty kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w klasach specjalnych, integracyjnych i ogólnodostępnych*. APS, Warszawa.
- Tendencje w kształceniu integracyjnym w Polsce. Raport*, 2008, Kummant M. (oprac.). CMPPP, Warszawa.

Akty prawne:

- Rozporządzenie MEN z 15 grudnia 2014 roku (Dz.U. 2014, poz. 1977) w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015.
- Rozporządzenie MEN z 2 sierpnia 2013 roku (Dz.U. 2013, poz. 957) obligujące nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem z orzeczeniem o niepełnosprawności do tworzenia IPET-u.
- Rozporządzenie MEN z dnia 11 października 2013 roku w sprawie organizacji wczesnego wspomaganie (Dz.U. 2013, poz. 1257).
- Rozporządzenie MEN z dnia 12 marca 2009 roku (Dz.U. 2009, poz. 400) w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli..., również prowadzących zajęcia z zakresu wczesnego wspomaganie.
- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 roku (Dz.U. 2010, poz. 228) w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych w przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach specjalnych.
- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 roku (Dz.U. 2010, poz. 228) w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych.

- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 roku (Dz.U. 2010, poz. 228) w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.
- Rozporządzenie MEN z dnia 23 grudnia 2008 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.
- Rozporządzenie MEN z dnia 3 lutego 2009 roku (Dz.U. 2009, poz. 133) w sprawie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, określającego tryb i zasady organizowania wczesnego wspomaganie.
- Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 roku (Dz.U. 2013, poz. 532), wprowadzające zmiany dotyczące zniesienia organizowania tzw. zespołów do opracowywania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET).
- Rozporządzenie z 24 lipca 2015 roku (Dz.U. 2015, poz. 1113) w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku wprowadzająca pierwsze rozporządzenia dotyczące organizacji kształcenia integracyjnego w Polsce (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 roku wprowadzająca zmiany w systemie oświaty między innymi dotyczące możliwości zatrudniania asystentów dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, niezależnie od formy kształcenia tzn. w szkole specjalnej, integracyjnej czy ogólnodostępnej.

TENDENCIES IN EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES – CHANCES AND RISKS

Abstract: Tendencies, that is directions outlining the development of the theory of special education and the ongoing organizational changes and program transformations in education of children with disabilities, have definitely prointegrating and proinclusive character. In the Polish reality, the accession to the European Union in 2004 had undoubtedly decisive importance for the implementation and dynamic of changes. That membership has imposed certain obligations to respect and implement EU standards also in the organization of education for children and youth, including education for children with special needs. The aim of the study is to illustrate the transformations taking place in the education of children with disabilities in Poland over the decade, coinciding with the accession to the European Union. It is important to investigate specific data presenting hard information about: institutions, forms of education, students with special needs and the types of psycho-pedagogical and financial

---

support. Presented data were obtained from various sources containing statistical information in the field of education.

Key words: disability, special educational needs, special education, integration, inclusion, early childhood development support